

De toename van *Anacamptis pyramidalis* (L.) L.C. Rich. en *Ophrys apifera* Hudson in Nederland

C.A.J. Kreutz (Oude Landgraaf 35a, 6373 BE Landgraaf)

The increase of *Anacamptis pyramidalis* and *Ophrys apifera* in the Netherlands

Until some ten years ago *Anacamptis pyramidalis* and *Ophrys apifera* were very rare in the Netherlands. In the last decade, however, both species have been found at many new localities. In this paper these are discussed and new distribution maps are presented.

Inleiding

In Eurorchis¹ is een uitgebreid artikel verschenen over de toename van *Anacamptis pyramidalis* en *Ophrys apifera* in Nederland. Gezien het feit dat lezers van *Gorteria* slechts in beperkte mate Eurorchis ontvangen en het belang van de nieuwe vondsten voor de Nederlandse floristiek, wordt dit artikel in verkorte vorm ook in *Gorteria* opgenomen,

Over *Anacamptis pyramidalis* en *Ophrys apifera*, die beide in Nederland zeldzaam zijn, is in de loop der tijd veel geschreven. Vooral vanaf ongeveer 1985 vertonen beide soorten een sterke toename in het aantal vindplaatsen. Een deel van de nieuwe vondsten is vermeld in de Lijst van bijzondere vondsten 1991 en 1992.² Dit artikel heeft tot doel een completer beeld van de actuele verspreiding in Nederland te geven, met bijgewerkte verspreidingskaarten.

***Anacamptis pyramidalis* – Fig. 1**

Anacamptis pyramidalis was vroeger vrijwel beperkt tot de duinstreek (van Zeeland tot op Texel) en Zuid-Limburg. Veel groeiplaatsen zijn in de loop van de tijd verdwenen. Alleen in de duinen bij Noordwijk en bij Wijk aan Zee worden ieder jaar nog enkele honderden exemplaren geteld. Hier groeit *A. pyramidalis* in het Anthylido-Silenetum, voornamelijk op noordhellingen.

Van *A. pyramidalis* is bekend dat het aantal exemplaren per jaar op diverse groeiplaatsen kan fluctueren van enkele tientallen tot vele honderden.^{3 4 5}

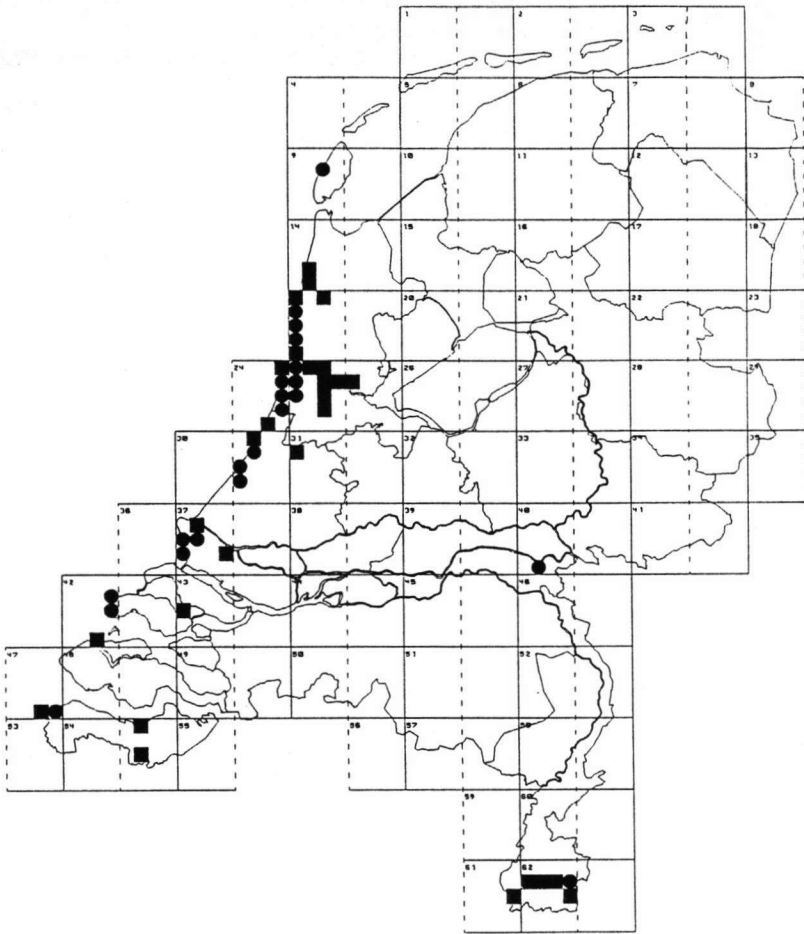

Fig. 1. De verspreiding van *Anacamptis pyramidalis* (■ = vóór 1980; ● = sinds 1980).

Na 1980, maar vooral sinds 1990 is het aantal vindplaatsen sterk toegenomen, met name in pioniervegetaties aan slootkanten, in wegbermen en op dijken, maar ook op braakliggende industrieterreinen. Vooral in de wijde omgeving van Amsterdam, Rotterdam en in het Deltagebied zijn opvallend veel nieuwe vondsten gemeld. Op de meeste plaatsen werden slechts één of twee bloeiende exemplaren gevonden, die na enkele jaren weer verdwenen waren. Slechts op een gering aantal groeiplaatsen vond uitbreiding plaats, zoals bij Amsterdam, op Schouwen en in Zeeuwsch-Vlaanderen.

In Zuid-Limburg heeft *A. pyramidalis* zich tot dusver niet blijvend gevestigd. Op de meeste vindplaatsen verdween zij al na enkele jaren weer. De nieuwste groeiplaatsen zijn echter van zo recente datum, dat nu nog niet te zeggen is of de soort er zich zal weten te handhaven. In de orchideeëntuin in het Gerendal, waar *A. pyramidalis* is aangeplant, komen ieder jaar enkele honderden exemplaren tot bloei.

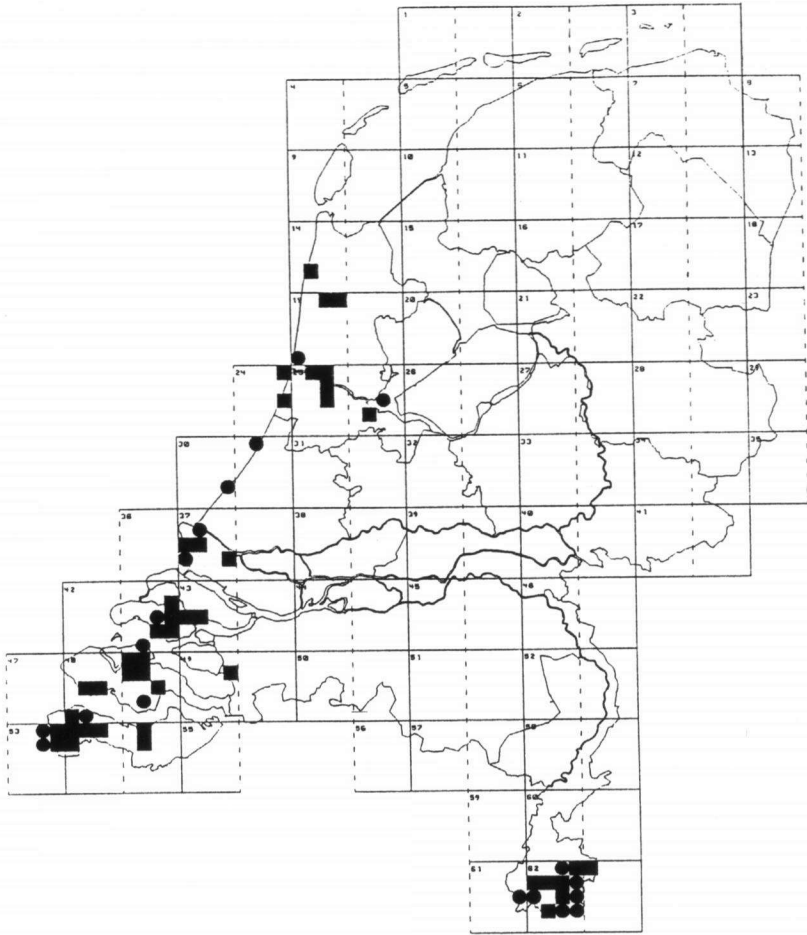

Fig. 2. De verspreiding van *Ophrys apifera* (■ = vóór 1980; ● = sinds 1980).

Op diverse plaatsen zijn exemplaren uitgestoken. Bovendien worden de bloeistengels regelmatig afgeplukt.

***Ophrys apifera* – Fig. 2**

Ophrys apifera, die in Nederland de noordgrens van haar areaal op het Europese vasteland bereikt, is in de laatste decennia bezig haar areaal uit te breiden. Op de nieuwe groeiplaatsen kan de soort zich snel vestigen en binnen korte tijd een groot aantal bloeiende planten tot ontwikkeling brengen. Op tal van reeds bekende groeiplaatsen heeft zij zich aanzienlijk in aantal uitgebreid.

Uit een vergelijking met het verspreidingskaartje van *Anacamptis pyramidalis* blijkt dat *Ophrys apifera* in Nederland een soortgelijk verspreidingspatroon vertoont. De meeste vindplaatsen van *O. apifera* bevinden zich echter in het Zuidlimburgse district en in het Deltagebied. Behalve daar werden ook in de duinstreek en in de omgeving van Amsterdam en Rotterdam de laatste jaren vele nieuwe vondsten gedaan. In het Deltagebied groeit *O. apifera* hoofdzakelijk in pioniervegetaties op vochtige plaatsen, in wegbermen, maar ook in sloottaluds op kalkrijke kleibodem. Vermoedelijk dank zij de voedselrijke en vochtige bodem komen in deze streek forse exemplaren tot ontwikkeling. Bovendien neemt het aantal exemplaren op sommige plaatsen ieder jaar toe. Op Zuid-Beveland bevindt zich thans de rijkste groeiplaats van Nederland.

Een tweede concentratie van groeiplaatsen bevindt zich op braakliggende (industrie)terreinen in de omgeving van Amsterdam en Rotterdam. In deze terreinen groeien enkele honderden exemplaren in wegkanten in relatief schrale vegetaties op kalkrijke, voedselarme zandbodem.

In Zuid-Limburg bleef het aantal, na een periode van achteruitgang in de eerste helft van de 20ste eeuw, gedurende enige tientallen jaren vrijwel constant. Sinds 1990 is hier van *O. apifera* een aantal nieuwe groeiplaatsen ontdekt, hoofdzakelijk in pioniervegetaties op braakliggende industrieterreinen, soms ook in kalkgraslanden. Op de reeds lang bekende vindplaatsen in Zuid-Limburg, waar zij in het Koelerio-Gentianetum voorkomt, neemt het aantal exemplaren de laatste jaren sterk af. Dit wordt veroorzaakt doordat de vegetatie, als gevolg van jaarlijks maaien en afvoeren, steeds schraler wordt. Na enige tijd kan *O. apifera* hierdoor zelfs geheel verdwijnen.

Helaas wordt de soort plaatselijk op grote schaal uitgestoken. Vooral op de groeiplaatsen in het Westelijk Havengebied bij Amsterdam en in het Deltagebied komt dit veelvuldig voor.

Bij Bruinisse, Bergen op Zoom, bij Valkenburg en vooral in het Westelijk Havengebied bij Amsterdam werd ook *Ophrys apifera* var. *aurita* gezien. De uiterst zeldzame *Ophrys apifera* var. *trollii* is tot nu toe op drie vindplaatsen in Nederland gevonden.⁶

1. C. A. J. Kreutz, 1994. De toename van *Anacamptis pyramidalis* (L.) L. C. Rich. en *Ophrys apifera* Hudson in Nederland. *Eurorchis* 6: 100–109.
2. R. van der Meijden, W. J. Holverda, J. J. Vermeulen & E. J. Weeda, 1994. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in 1991 en 1992. *Gorteria* 19: 117–161.
3. A. A. Sterk, 1976. Jaarlijkse registratie van aantal individuen van zeer zeldzame Nederlandse plantensoorten en de populatiedynamiek. *Gorteria* 8: 1–10.
4. A. A. Sterk, 1976. *Anacamptis pyramidalis* bij Wijk aan Zee. *Gorteria* 8: 81–85.
5. C. A. J. Kreutz, 1992. Orchideeën in Zuid-Limburg. Uitgeverij KNNV, Utrecht.
6. C. A. J. Kreutz, 1994. *Ophrys apifera* var. *trollii* (Hegetschw.) Nelson in Nederland. *Eurorchis* 6: 40–42.